

Mersin Ağızlarında {-A} Ulaş Eki

Gülseren Tor
(Magosa)

Anadolu ağızlarıyla ilgili kayda değer pek çok çalışma yapılmış; ancak Anadolu'nun her yöresinden yeterli derleme yapılmadığı için, ağızlar bütün yönleriyle ayrıntılı olarak incelenememiştir. Dilbilgisi özellikleri betimlenmeyen ağızlardan biri de Mersin yöresi ağızlarıdır. Bu çalışmada, {-A} ulaş ekinin Mersin ağızlarında kullanımı üzerinde durulacak, ölçünlü dille ortak kullanımından çok, eskiden getirdiği işlevler örneklendirilecektir. Ayrıca, Mersin ağızlarından hareketle, bu ekin Anadolu'da kazandığı farklı bir işlev üzerinde tartışılacaktır.

Nuri Yüce, "Gerundien im Türkischen Eine morphologische und syntaktische Untersuchung" adlı kitabında ulaş eklerinin tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki işlevlerini incelerken, Anadolu ağızlarına da yer vermiştir. Yüce'nin bu çalışmasında {-A} ulaş ekinin Türkiye Türkçesindeki işlevleriyle ilgili olarak verdiği örnekler arasında Mersin (İçel) ağzına ait örneklere de rastlanmaktadır (1999: 24-38). Leyla Karahan, "Anadolu Ağızlarında Kullanılan Bazı Zarf-Fiil Ekleri" adlı yazısında, Anadolu ağızlarındaki arkaik yapı ve anlam özelliği taşıyan ekler arasına {-a/-e} ulaş ekini de almış, bu ekin müstakil bir zarf-fiil eki olarak eski tarz bağlama fonksiyonunu devam ettirdiğini belirtmiştir (1996: 230). Ancak elde her bölgeden derlenmiş yeterli metin bulunmadığından, bu ekin başka işlevlerine değinememiştir. Nesrin Bayraktar, "Türkçede Fiilimsiler" adlı kitabında {-A} ulaş ekine de yer vermiş, bu ekin yazı dilindeki kullanımını örneklemiş; fakat Anadolu ağızlarına girmemiştir (2004: 158-169). Mustafa Argunşah, "Ünlü Gerundiumunun "-mAgA" Yerine Kullanılışı" adlı yazısında, bu ekin sadece tarihi Türk lehçelerindeki

amaç bildirme görevi üzerinde durmuştur (1999: 117-125). Andreas Tietze de, Eski Anadolu Türkçesinde amaç ifade eden {-U} ulaç eki üzerinde durmuş, bu ekle kurulan ulaçların, yüklemi ‘gel-’, ‘git-’ ve ‘çık-’ eylemleriyle kurulan cümlelerdeki kullanımını örneklemiştir (1992: 69-74). Bu çalışmada ise, zamanla {-U} ulaç eki üzerinden silinen amaç bildirme işlevinin Mersin ağızlarında tamamen {-A} eki üzerine yüklendiği gösterilmeye çalışılacaktır.

1. {-A} Ulaç Ekinin İşlevleri

1.1. Amaç Bildirme İşleviyle Kullanımı

Mersin ağızlarında {-A} ulaç ekinin, en çok amaç bildirme göreviyle kullanıldığı görülmektedir. Bu ek, yüklem bildirdiği oluş ve kılışın hangi amaca dayandığını belirtmekte, ölçünlü dildeki {-mA+y+A}, {-mAk için} ve {-mAk üzere} yapılarını karşılamaktadır. Bu işleviyle Eski Türkçedeki {-gAll} ulaç ekine karşılık gelen {-A} ulaç eki, çoğunlukla geçişli, seyrek olarak da geçişsiz eylemlere eklenmektedir. Her çatıdaki eylemle uyumlu olan bu ek, olumsuz eylemlerle kullanılmamaktadır.

Bu ekle oluşturulan ulaçların nitelediği yüklem, belirli eylemlerden kurulmaktadır. Bu eylemlerden en sık kullanılanı ‘git-’tir. {-A}lı ulaçlar, ‘git-’ eylemi yanında ‘var-’ ve ‘gel-’ eylemleriyle kurulan yüklemelerin de niteleyicisidir, bu eylemlerin hangi amaçla gerçekleştiğini belirtir. Seyrek olarak da ‘gönder-’, ‘otur-’, ‘kalk-’, ‘gir-’, ‘çık-’ gibi sıklık oranı yüksek olan, aralarında kutupsal karşıtlık bulunan eylemlerle kurulan yüklemlele kullanıldığı dikkatleri çekmektedir. Olumlusu da olumsuzu da kullanılabilen bu eylemler her türlü çekime girebilmektedir. ‘Git-’, ‘var-’, ‘gel-’, ‘gönder-’, ‘otur-’, ‘kalk-’, ‘gir-’, ‘çık-’ eylemlerinin yüklem olduğu cümlelerde, {-A} ulaç eki, amaç bildirmek üzere bu eylemlere uyumlu bir eyleme eklenebilmektedir. Daha çok bir olguyu belirten, etkinlik bildiren eylemlerle kullanılmaktadır. Kimi geçişsiz eylemler, ancak ettirgen çatı ekleriyle geçişli duruma getirildikten sonra {-A} ulaç ekini alabilmektedir.

{-A} ekiyle kurulan ulaçların, Eski Anadolu Türkçesinde de temel sözcükümüzün üyelerinden olan ‘git-, gel- ve var-’ gibi eylemleri nitelediği görülür. {-A}lı ulaçların Eski Anadolu Türkçesinde ‘başla-’ eylemli yüklemle de kullanılmasına karşın, Mersin ağızlarında bu eylemle

kullanımına rastlanmamıştır. ‘Başla-’ eylemiyle birlikte ölçünlü dilde olduğu gibi {-mA+y+A} yapısı kullanılmaktadır. ‘Başla-’ eyleminin yerini de çoğu kez ‘dur-’ eylemi alır: *Ğıpışdamıya durdu ihi ılıdıksıra* “İşte ısındıkça kıpırdamaya başladı”. *Zeytin çiçeklerini dökmiye duruk* (Ayvagediği / Mersin). *İkindin olmaya durdu mu, ğoyunnar birbirine sokulur* [(Köselerli Aşireti) Höyükalanı/Toroslar↔Huzurkent / Tarsus] örneklerinde görüldüğü gibi. Eski Anadolu Türkçesindeki {-A başla-} yapısını Karaman ağzında bulmaktayız: *Muhammed Hanife ile laf ede başlamış* (Kışla Köyü Başayla İlçesi / Karaman) (Çetin, 1999: 586). *Yukuyu Perşembe ğün edebaşlallar, saç yaTdı deşler* (Kızıllar Ağını Köyü) (Koraş,1992: XIII/40).

1.1.1. ‘Git-’ Eylemiyle Kurulan Yükleme Kullanımı

Mersin ağızlarında ünlülerden sonra gelen /g/ ünsüzünün sızıcılaşması çok sık görülen bir ses olayıdır. {-A} ulaç ekinden sonra gelen ‘git-’ eyleminin önsesi de genellikle sızıcılaşmakta; yumuşak g, {-A}ulaç ekine ulanarak ünlünün uzamasına, bazen de ince sıradan ünlülü eylemlere gelen {-e} ekinin kalınlaşmasına neden olabilmektedir. ‘Git-’ eylemi kimi yorelerde ‘get-’ biçiminde kullanılmakla birlikte, ‘git-’ biçiminde kullanılan yorelerde de, -A düz geniş ünlünün etkisiyle bu eylemin ünlüsü genişlemekte, git- > get- biçimine geçmektedir. Amaç bildirme işleviyle {-A}ulaç ekinin kullanım sıklığını ve getirildiği eylemlerin türünü gösterebilmek için her ilçeden örnekler vermeye çalışalım:

Azzık vire giderdik bubama, kömür yakardı (Emirler / Mersin). *Beş ğün bahceye çıbık tophya ğıtdik. Onuğ da benim ilacı ala ğidesi var. Demiri getire ğitti. Geze mi ğitmiş?* (Ayvagediği / Mersin) *Çarşıya süt sata ğideriz* (Civanyaylağı / Mersin). *Deke arıya ğıtdi* (Üseli / Mersin).

Böyle geze ğeden de, bize neden gelmeğ? “Böyle gezmeye ğidersin de, bize neden gelmezsin?”. *Eyerđaya’ya ekin biçile ğidilecek* (Ayvagediği / Mersin). *Ağaç budıya ğıdivirir* (Çandır / Mersin). *Anamız bubamız kömür yaka ğıtdi, odun ide ğıtdi, davar ğüde ğıtdi* (Parmakkurdu / Mersin).

Bir fasille ısladım, Ğocabuğara dika ğıtdim (Değirmendere / Mersin). *Onnarığ davarını kesşra ğıtdi* “Onların davarını kesivermeye gitti” (Ayvagediği / Mersin).

- Yunak yuya ğidiyordum* (Küçükkaratavuk→Tepeköy / Tarsus).
Ğoca yok ğoca, Mersin'e yılbaşı yapa ğidik (Böğreli / Tarsus).
Alı boynuma atdı, baĝ ğaza ğetdik (Meşelik→Kızılcukur / Tarsus)
Ot biçe ğetdimidi, büyük ğız aşı furdurmuş (kızamıklı çocuĝa) (Taşo-
 bası→Eskişehir / Tarsus)
Baĝ ğaza ğiderdik (Sebil / Çamlıyayla).
Geçim diy herkeş ğürleyip binip binip çalışa ğadiyor. Hoca ezen okuyor, oba biniyor, etmek parası ğazana ğadiyor (Sarıkavak / Çamlıyayla).
Daĝlara ekin biçe ğedeceksiñ (Doĝulu→Doĝusandal/ Erdemli).
Ora bubam okuya ğederimişimiş (Ovacık / Silifke).
Bayramlaşa ğedeller (Yeniçikıtı / Silifke).
"Emir Allahıñ" diye ğitdik "Başınız saĝ olsun demeye gittik" (Yenibahçe/ Silifke).
Ğışın hüşüsü kese ğedellerdi "Kışın özel olarak kesmek için giderlerdi" (Keben / Silifke).
Çocuklarıñızın yanına geze ğetceñiz (Karakaya→Ortaören / Silifke).
Hōra çökelek sora ğetdiydi ğoca (Sarıaydın / Silifke).
Zeynep abam bak-a ğedik heral, geliyoru (Yukarı Mah. Göksu Beldesi / Mut).
Ğoyun ğüde ğideyin, mal ğüde ğideyin dimezimiş (Karacaoĝlan / Mut).
Herkes temizlene gider (Kelce→Kumaçukuru / Mut).
Davar dölü ala ğetdiydik (Sarıkavak / Mut).
Eve namaz ğıla ğitdi (Ařaĝı Köselerli / Mut).
Bahcaya su sala ğetdimidi (Kravga / Mut).
Tanayı çekmiş sabatdan, sata ğediyoru (Çukurbaĝ / Mut).
Onnar bamyaya toplaya ğetdi (Yapıntı / Mut).
Bizim ğoñşununıñ biri eşşek sata ğetmiş (Yassıbaĝ / Gülnar).
Deste çeka ğetdiler, (çocuĝu) buruya ğodular (Dayıcık / Gülnar).
Göynük kesa ğetdi (Yeniörük / Aydıncık).
Fısdık sulaya ğidecēn "Fıstık sulamaya gideceĝim" (Yeniörük / Aydıncık).
Ğozak toplaya ğetdiler (Karaseki / Aydıncık).

*Anaları bubaları onnarı ariya **gıtdi*** (Lenger / Bozyazı).

*Çamaşırı, külü yüklenirdik, dağlara geysi yuya **ğederdik*** (Çopurlu Mah. Gürlevik / Bozyazı).

*Hasdaya baka **ğetdiler*** [Demirören (Melleç) / Anamur].

Aşağıdaki örneklerde de {-A}ulaç ekinin ettirgen çatılı eyleme getirildiği görülmektedir:

*Bu, diş çek-dir-e **ğidecek** yarın* (Çağlarca / Mersin). *İnā yayıl̄da* (< yay-ı-l-t-a) **gıdiyor**. *Harman ğal-dır-a **ğadikler** dēyyy Depe'ye* (Ayvagediği / Mersin). *Çıra getire **gideyn** didimidi* (kel-tür- > getir-) (Uzunkaş / Mersin).

(A kişisi) *-Nere ğeden?* (B kişisi) *-Dalak kes-dir-e **ğederiy*** (Çavuşlar / Gülnar).

*Çeketliği alırdı, çeket dik-dir-a **ğiderdi*** (Karadiken / Tarsus).

(Dokuma tezgâhının parçasını) *Marangoza yap-dir-a **gıdiyorum*** (Çadırlı → Çavuşbucağı / Silifke)

*Ben de süt biş-ir-e **gıtdim** mutfā* (Ortaköy / Anamur).

Olumsuz yüklerle kullanımı:

*Çalışa **getmediy** mi sen taha?* (Karalarbahşiş / Anamur)

*Alimiyon bir helke var, ona (külü) alalım, her zaman kül dōke **ğetmeyiz**. Hasdayı bekleye **ğitmediy** mi?* (Ayvagediği / Mersin).

*İsdiye **ğitmem*** (Çukurbağ / Mut).

*Geçi **ğide** **ğedemeycēn**, navtacān ben* “Keçi gütmeye gitmeyeceğim, ne yapacağım ben” (Yassıbağ / Gülnar).

{-A} ulaç ekine amaç bildirme göreviyle Anadolu’da Mersin’den başka Güney-Batı Anadolu ve Konya, Karaman çevresi ağızlarında da rastlanmaktadır. Bu bölgelerde de {-A}lı ulaç, daha çok “gitmek” eylemiyle kurulmuş olan yüklem belirteç tümleci olmaktadır:

*Baççamıza **çapilē** **gidi**P-barıs* “Bahçemizi çapalamaya gidiyoruz” (Muğla İli Yerkesik Nahiyesi) (Korkmaz, 1956: 95 / 73-14). *İki hırsız āv soya **gıdip**- bār imiş* “İki hırsız ev soymaya gidiyormuş”. *Biri pāslikan sulā **gıdār** imiş* “Biri feseleğen sulamaya gidiyormuş” (Denizli İli Tavas İlçesi) (Korkmaz, 1956: 59 / 47-6; 61/49-3).

*Hocalık **ğörene** **ğetmiş**, hocalık,, hocalık. Dağa geven **çıkara** **ğederdik*** (Kışla Köyü Başyayla İlçesi / Karaman) (Çetin, 1999: J/346).

Bunnar bi talla dutmuş eke gitmişler... (Çukurbağ Köyü Sarıveliler İlçesi / Karaman) (Türedi, 2002: 3/2) ...*meraba evlatlar meraba Manisa'ya üzüm yeye gidecez dedi* (Ortaköy Sarıveliler İlçesi / Karaman) (Türedi, 2002: 14 / 90, 91). *Guzum bahele gışın bizim heriflerimiz hep İzmir'e giderdi, İzmir'e gider çalışa giderdi* (Başayla İlçesi /Karaman) (Türedi, 2002: 20 / 70).

1.1.2. 'Var-' Eylemiyle Kurulan Yükleme Kullanımı

İki dene gayını varımış, Osman'ı döve varmışlar "Osman'ı dövmek için varmışlar". *Süt sora varıllardı* "Süt sormaya varırlardı". *Zülühan, ben, birisi tahu var, üç kişi yokluya vardık. Gazanış ağzını örte de varmadı* (Ayvagediği / Mersin).

Süd ala ney varmıyoş heç bu sene (Değirmendere / Mersin).

Burdan deve çeke vardılar (Karahacılı / Mersin).

Bunnar bize geze vardılar köye (Aslanköy / Mersin).

Zala'ya vardımıdı hayırlı olsun diye (Dorak / Tarsus).

Ben baka vardım (Ovacık / Silifke). *Ekmâğ gta vardıydı* (Yenibahçe / Silifke).

Yatak isdeye varmışımış (Diştaş / Mut).

Gelin ala vardılar mı, tomğavıt göcasından alıllardı (Çömelek→ Pamuklu / Mut).

Konya çevresinde de aynı kullanımın örneğine rastlanmıştır: *O pãTşah garısı göre varmışımış*.

1.1.3. 'Gel-' Eylemiyle Kurulan Yükleme Kullanımı

Amanış bura ses ala geldiş ha! Buruya türkü söyliye gelmedim, gafa diñliye geldim didim (Bozon / Mersin).

Üzüm sata ğelinirdi. Çözün ala gelecek. Gözná'dā Abdilla Emmi onnara geze ğelmiş. Makaddis Hatma künde otura gelir. Canım sıkıldı, beni terbiye ide gelik (Ayvagediği / Mersin).

Birikdiler bura, asbab ala geldiler (Çopurlu / Mersin).

Benim derdime dert mi gata ğeldiş (Aslanköy / Mersin).

Neye baka ğeldiñiz? (Yeniköy→Kılavur / Mersin).

Köylüler savolsuñlar yokluya geliller (Böğreli / Tarsus). *Helallaşa geldiler* (Keşli / Tarsus). *Domatis sata ğelmiş* (Emirler / Tarsus). *Ben*

seni götüre **geldim** hala (Kerimler /Tarsus). *Gelin göre **ğeliller*** (Küçük-karatavuk →Tepeköy / Tarsus).

*Bura bekmez gaynada **ğeldi**. Gırık sardıra **ğelillerdi*** (Çatak / Silifke).

*Ondan soñura da gız geze **gelioru*** (Yenibahçe / Silifke).

*Oğlan beni göre **gelmiş*** (Karakaya→Ortaören / Silifke).

*Hususi başa isdiye **gelillerdi*** (Sıraç / Erdemli). *Buynuz oludu, onnari çırpa **ğelidik**. Bazı avar mavar sata **ğeliller*** (Havıtgediği / Mut).

*Gız isdiye **geldiği** adamı eylik apdal yapmış adam* (Aşağı Köse-lerli/Mut).

*Goñşunun inâğine baka **ğeldimidi*** [Özlü (Dorla) / Mut].

*Gatallar tenikeye sata **ğeliller*** (Konur / Gülnar). *Bahça sulâye **gelirdim*** (Yassıbağ / Gülnar).

*Öteberi sata **ğelir*** (Narince /Bozyazı). *Sabah gelin göre **gelirsiz** ya* (Kızılca / Bozyazı).

*Ordan ārı ilerdeki goñşuya çift süre **ğeldim*** (Manastır Mah. / Bozyazı).

Karaman yöresinde de {-A}lı ulacın ‘gel-’ eylemiyle kurulan yük-lemle kullanımına rastlanır:

*Bura uçura mı **ğeldiğ*** (Kışla Köyü Başyayla İlçesi / Karaman). (Çetin, 1999: H/206). *Gelemgen alırdık, şeyden gamışdan, gelemgen satıla **ğelirdi*** (Kışla Köyü Başyayla İlçesi / Karaman) (Çetin, 1999: K/426).

*Ondan geri bir geze **ğeliler**. Hadiñ bir ara kese **ğedelim**, gız **evine*** (Taşkale Kızıllar Kasabası) (Koraş, 1992: XIV / 10, 25).

*Ölüm bize geze **gelmiş** / Ordumuzu boza **gelmiş***

*Ak bohçuuyu çeze **gelmiş** /Nöğreyin gardaşlarım* (Sarıveliler İlçesi / Karaman) (Türedi, 2002: 4/320)

*Çağır da gel dedi, ben çağıra **geldim*** (Güneyyurt Beldesi / Ermenek) (Türedi, 2002: 7/109).

1.1.4. ‘Gönder-’ Eylemiyle Kurulan Yüklemle Kullanımı

*Elli lirayı isdede **gönderdim** de, virmedi bu Uzun Mustā. Tansiyon hapını yeñi içdim, bu **gece** kaç sefer **işiye gönderecek** bālım* (Ayvagediği /Mersin).

*Öğretmenler gölük güdüre **göndermişler*** (Çağlarca / Mersin).

Ara kese göndürdük (Takanlı / Mersin).

{-A}lı ulacın ‘gönder-’ eylemi yanında, Karaman ağzında yüklemi ‘yolla-’ eylemiyle kurulan cümlelerde kullanımına da rastlanmıştır:

Ėayrı anası bobası Arif Beği bu sefer arkasından araya yollamışlar (Küçük Karapınar Köyü Sarıveliler İlçesi / Karaman) (Türer, 2002: 6 /38).

1.1.5. ‘Götür-’ Eylemiyle Kurulan Yükleme Kullanımı

(Golonyayı) Hasda ney yokhya götürürüz. Anamgili ot dōęe götürmüşler Darisekisi’ne. Sizi geze götürüm diyor. Sabatdan çocukları aşı yapıla götürecek. Deyzeň Selçuęu bir ęıza baka götürdü (Ayvagedięi / Mersin).

Hep götürdüler yayılda (İbrişim / Tarsus).

Ermenek ağzında da aynı kullanıma rastlanır:

Ėadın beni geze götürü ağşam oldu muydu (Güneyyurt Beldesi / Ermenek) (Türedi, 2002: 7/109).

1.1.6. ‘Çık-’ Eylemiyle Kurulan Yükleme Kullanımı

Altıbaranan ęarısı ariya çıkmış. Ezen okuya çıkmış, Allahuekber diyeceke ben geldiim diyorumuş (Ayvagediği / Mersin).

Benim ęızı ariya çıkdım (Çatak / Silifke).

Onu ariya çıkdım dimiş (Çavdarlı / Tarsus).

1.1.7. ‘İn-’ Eylemiyle Kurulan Yükleme Kullanımı

Arabayı yirine aldıra inmiş. Tavıkların ağzını örte inecek (Ayvagediği / Mersin).

1.1.8. ‘Kalk-’ Eylemiyle Kurulan Yükleme Kullanımı

Kemalā iki kelle işiye kaktı ırahmetlik (Değirmendere / Mersin).
Boğün bir kere işiye kaktım. Namaz ęıla kakacam. Oğlum, oruç duta mı ęaktın? (Ayvagediği / Mersin).

Ėarı namaz ęıla ney kakar (Güme / Mut).

1.1.9. ‘Otur-’ Eylemiyle Kurulan Yükleme Kullanımı

Keloęlan da hilesinden sıça oturmuş yoluň keęarına. Bu, ufak su dōke oturdu didim (Ayvagedięi / Mersin).

Su dōke oturdūęda su araň. Mesele su dōke oturdūęda su almasaň yahut da bir daş almasaň mesele silinecek e bu sefer ne yapacaksın, ayāň donsuz daş arayacaksın (Gürlevik / Bozyazı).

1.1.10. Diğer Eylemlerle Kullanımı

Yukarıdaki örnek cümlelerdeki yüklemi oluşturan eylemlerin dışında, örnekleri az olmakla birlikte, {-A}lı ulacın başka eylemlerin belirteci olduğu da görülmektedir:

*Okuya **vir**dik* (Yeniköy→Kılavur / Mersin).

*Eve namaz **ğul-a girdim*** (Ayvagediği / Mersin).

*Bir palta **ğazması var, onu ald**ıyınan **seğirdirimiş mezer **ğaza***** (Ayvagediği / Mersin).

*Anasını **eme **ğaçar da, öyle bağladık onu***** (Derebaşı / Bozyazı).

1.1.11. Devrik Cümlelerde Kullanımı

Zaman zaman sonuç cümlesinin önce, neden ya da amaç cümlesinin sonra getirildiği de görülür:

*Ekremine **giddik** **ğarpız arıya**. Çay **ğaynıyor tüpde, **gidiyor dama içile***** (Ayvagediği / Mersin).

*Tavıklara **yem at**ıydım, **sıçanıñ biri **gelivirdi yemi yiye**. Bize **geldi boğün otura***** (Ayvagediği / Mersin).

*Aşşā ovalara **giderdik** **pambık toplıya*** (Topaklı / Tarsus).

1.1.12. Yan cümleciklerde Kullanımı

Diğer ulaçlarda olduğu gibi {-A}lı ulacın herhangi bir eylemsiyi niteleyerek, ana cümlelerin kurucu öğelerinden birini oluşturan, yan cümlecik niteliğinde bir söz öbeği kurduğu ya da yan cümleyi nitelediği de görülmektedir.

*Mezer **ğaza **gedennere para vermezler***** (Keşli / Tarsus).

*Hindiki **ğibi gedip de **çalışa **ğeden mi vardı, Zülüfge dağlarına çalışa **geden mi vardı********* (Uşakpınarı / Silifke).

*Hafda **sonu yaylaya aman **ğar göre **varan aman **ğar göre **varan*********** (Ayvagediği / Mersin).

*Geri **ala **ğelen olur, satañ***** (Konur / Gülnar).

*Çalışa **getdiği yerde, **ğalp varımış, düşmüş ölmüş***** (Evren / Mut).

*Çarşıya **geze **ğederken bacısından yerdı bir bazlama***** (Tozkovan / Gülnar).

*Sulaya **giderkene (at) **ğöt atar, sıçırar***** (Çağlarca / Mersin).

*Gelin **ala **gidilirken de, **ğöçülüken de böyle yapılır******* (Demircili / Silifke).

O çocuğa izin ala varınca, başa öyle diyince ben söyleyirdim, ne bileyn (Ayvagediği / Mersin).

Deyzeñinen yokluya vardımızda, ğuzluk çeviridi eviñ keñarında. Ce-hiz ata varınca Rasim dayıñ da on biñ lira virmiş bunnara (Ayvagediği / Mersin).

Ġaynına iplik boyada ğitdi mi, birini ğara ötekini mavı boyadırdı (Sayköyü / Tarsus).

Ekin biçe ğitdiler mi, uyuklayı uyuklayı ğakamazlarımıñ (Akarca / Mersin).

Hora su döke ğetdi mi, asaynan, eve gelemez (Sütlüce→Arıkuyu / Gülnar).

1.2. {-A}lı Ulaçın Durum Bildirme Göreviyle Kullanımı

{-A} ulaç eki, yüklem bildirdiği eylemle aynı zamanda yapılan başka bir iş ve oluşu bildirme göreviyle de kullanılmaktadır. Örneklerimizde daha çok ‘gel-’ eylemiyle birlikte yürütülen ‘al-’ eylemine getirildiği, {-Ip} ya da {-ArAk} karşılığı kullanıldığı görülmektedir. Örneği azdır:

Nayme’ye didim ablamı ala geleydiñ bari didim (Ayvagediği / Mersin).

Foturafını da ala ğelsiñ (Damalama / Tarsus). Nahıl anañ bubañ? Neden ala ğelmediñiz? (Pirömerli / Tarsus)

Ġızı neye al-a ğelmediñiz? “Kızı niçin alıp gelmedin” (Tırnak / Gülnar). Ayşe, bir su ala ğel, saña zahmet “Ayşe, (gelirken) bir su al da gel” (Gülnar).

Al-a ğel dersiñ, al-a ğeliller “Alıp gel dersin, alıp gelirler” (Beyreli Mah./ Bozyazı).

Bidonu ala ğelsiñ “Bidonu alıp gelsin” (Malaklar / Anamur).

{-A gel-} yapısına Karaman ağzında da rastlanmaktadır:

Hoca bize düdüğ_alağel (Kışla Köyü Başyayla Kasabası / Karaman) (Çetin, 1999: K/419)

Afyon’da da{-A} ulaç ekinin, önceki yapılan işle hemen ardından yapılan eylemi birbirine bağlama işleviyle kullanıldığı görülmektedir:

Fadimä ğalini bura ben bi çığıra ğülēdim (Kınık Köyü Dinar İlçesi Afyon İli) (Korkmaz, 1956: 36/19).

Aynı zamanda bu ulaç eki, yüklem bildirdiği eylemin nasıl gerçekleştiğini de belirtir:

Yol büke, çamur çöke geldiniz “Yol bükerek, çamur çökerek geldiniz. Bin bir güçlkle geldiniz” (Çömelek / Mut).

2. Yardımcı Eylemlerle Kullanımı

{-A}lı ulaçlar yalnız başlarına belirteç olarak kullanıldığı gibi, yardımcı eylemlerle birleşik eylemler de kurar. Mersin ağzında {-A}lı ulaçlar, ölçünlü dildekinden farklı olarak ‘düş-, var-, gör- ve ko-’ yardımcı eylemleriyle de ulaçlı birleşik eylemler kurar:

2.1. ‘Düş-’ Yardımcı Eylemiyle Kullanımı

Bir {-A}lı ulaçla ‘düş-’ yardımcı eyleminden kurulan birleşik eylem, belirli geçmiş zamanla çekimlendiğinde, asıl eylemin bildirdiği eylemin ansızın, beklenmedik bir anda, birdenbire, çabucak gerçekleştiğini bildirir.

Anca gül-e düşdü “O anda, birdenbire, ansızın güldü” (Değirmendere / Mersin).

Gözüm çal-a düşdü “Birdenbire gözüme çarptı, gözüme ilişti”. *Bir dolmuş geç-e düşdü hu yannı* “Bir dolmuş birden, ansızın şu tarafa geçti”. *(Böceğin soktuğu yer) cız diye düşdü* (Ayvagediği / Mersin).

Bu kullanım Eski Anadolu Türkçesinde de görülür. *Tarama Sözlüğü*’nde bu birleşik yapı “-İvermek, -tİlİvermek” ile karşılanmıştır: *Cezire karşudan görünedüşdi, gördiler ki bir kûh-ı bülend..* (Solak XVII. 152-1) (TS VII/15).

2.2. ‘Ko-’ Yardımcı Eylemiyle Kullanımı

{-A gö-} yapısı, asıl eylemin (I. eylemin) bildirdiği iş ya da oluşun sürekliliğini ya da tam, iyice oluşunu dile getirmeye yarar.

Ġapıyı örte ğodun “Kapıyı iyice (tamamen) kapattın”. *Amanıñ otura ğoduk hoy* “Aman oturup kaldık ya”. *Tavıkları tükettik, ğurtula ğoduk* “Tavukları tükettik kurtulakaldık”. *Benim ğıymık da külü doldura ğodu* “Benim kıymık da tamamen kül oldu”. *Yata mı ğodu yoñusa?* “Yatıp kaldı mı yoksa?” (Ayvagediği / Mersin).

Adamı yasdılda ğodu “Adamı yamyassı yaptı” (Çandır / Mersin).

Ġork Allah’dan ğorkmayandan, diñeleor (< diñele ğor < diñele ğor < diñele kor) *diyor* (Ayvagediği / Mersin). Bu örnek cümlede ‘*diñele o-*

birleşik eylemi bir somutlaştırma örneğidir, “diretmek, ayak diremek, karşı gelmek, inatlaşmak” anlamlarında kullanılmıştır.

{-A gö-} yapısı Karaman ağzında da karşımıza çıkar: *Bi ahırda yatırmış ahıra ğata ğomuşlar. Parıyı altını maltını gördüler miydi, Arif Beği ğata ğomuşlar, yedi sene yatmış orda* (Küçük Karapınar Köyü Sarıveliler İlçesi /Karaman) (Türedi, 2002: 6/41, 43).

Muğla ağzında da {-A gö-} yapısının örneği bulunmaktadır: *Öyleyse gaveciye habar saldıralım da yarın āşam için hazırlık yapağosun* (Caferoğlu, 1962: 114).

Aynı yapı Eski Anadolu Türkçesinde de geçmektedir. Tarama Sözlüğünde {-A komak, -U komak} yapısı, “-Ivermek, -Ip bırakmak”la karşılanmıştır: *Bir kişinin kız kardaşı ölmüş, varmış akşamın gömekomuş gerü gelmişler* (Yüz. Ha. XIV.182) (TS VII / 18). *Girü çömlegi örte kodu* (Marzubān-nāme 53b-12) (Korkmaz, 1973: 192).

2.3. ‘Gör-’ Yardımcı Eylemiyle Kullanımı

{-A gör-} yapısı ise, genellikle emir kipiyle kullanılmaktadır, içinde bulunulan anda bir işin hemen yapılması isteğini bildirmektedir. Bu yapı geniş zaman çekimine girdiğinde ise, süreklilik ifadesi verir.*

Gele görüñ hele bi şey oldu “Gelin gelin hele bir şey oldu” (Elvanlı / Erdemli). *Hemen abamı ğaldırmış, Dudu Dudu ğaka gör, anañ suya gitti* “Hemen ablamı kaldırmış, Dudu Dudu kalk kalk, annen suya gitti” (Sarıaydın / Silifke).

Buraya sara görüller “Buraya sararlar, sarıyorlar” (Ağlıca Mah. Kömürlü / Bozyazı). —*Gov gov! —Getmeye görüller, getmeye görüller* “gitmezler, gitmiyorlar” (Libas / Aydıncık). (Derlemeci) —*Hangi otu sarardınız? (Kaynak Kişi) —Sarıot diye görüller bir çiçek* “Sarıot diyorlar bir ot” (Malaklar / Anamur).

Sarılık oldu mu, hele üç kere oldu mu, o adam ğurtulmaz, ölü, ğurtulamaya görür cünkü “...kurtulmuyor çünkü” (Aşağı Kükür / Anamur).

* İstanbul’da Doğu Dillerini Araştırma Enstitüsünce düzenlenen I. Ağızlar Çalıştayında sunduğum “Mersin Ağızlarında Şimdiki Zaman” başlıklı bildiri metnimde {-A gör-, -I gör-} yapısının bu görevinden söz etmişim.

Parıylan ala görüller topluyabiliseñ “Toplayabilirsen, parayla alıyolarlar, alırlar”. *Patatiz ne bulusak onu yiye görürüz, yaparız* “Patates filan bulursak onu yeriz, yaparız” (Çukurabanoz / Anamur).

Onu bilemiye görürün “Onu bilmiyorum” (Ortaköy / Anamur).

Tarama Sözlüğü’nde {-A gör-, -I gör-} yapısına da, “1. –mağa devam etmek 2. –mağa çalışmak” karşılıkları verilmiştir. Eski Anadolu Türkçesinden alınan örnek cümlelerin yüklemelerinin çoğunun da emir kipiyle kurulduğu görülmektedir:

Göçür cehdeyle anı ya göçegör / Binip yügrüğe yüzstüzden kaçagör (Güvahi. XVI.49).

Kovagördiler, gitmedi (Tebareke. XIV. 12-1) (TS VII / 16).

Usan olup kalmanı geri, menzil uzakdur ileri

İşbu uzak yollar için yaragunuz kılıgörüñ (Eşrefoğlu. XV. 58).

2.4. ‘Var-’ Yardımcı Eylemiyle Kullanımı

Mersin ağızlarında, ‘var-’ yardımcı eylemi sadece ‘dur-’ eylemiyle kullanılmaktadır. Kurulan ‘duravar-’ ulaçlı birleşik eylemi yeni yeni kavramları karşılamaktadır: 1.tutturmak, direktmek, dayatmak, ayak diremek: *Bunu neye aldıñ diy duravardılar* (Ayvagediği / Mersin). *Zebilli (burayı) sökeceğiz diy duravarır* “Sebilli burayı sökeceğiz diye tutturur, direktir” (Sarıkavak→Kisecik / Çamlıyayla).

2. istenen kıvama gelmek, bir biçime girmek, herhangi bir duruma gelmek, olmak, meydana gelmek: *Yannī devirivirmişlerimiş deriyenen bir yağ duravarmış* (Veyselli→Aslanlı / Erdemli). *Hu bacaklarım mor mor duravardı* (Gülнар). *İncecik olur duravarır, toparlak keleşçik duravarır. Çok güzel olu bekmez bal gibi duravarır* (Çukurasma / Gülнар). *İli suya atdıñ mıydı, yumruluveriyor (ışkembenin) içiniñ gara şeyleri. Apbāk çıkardı mıydı, puhurduñ muydu asarsıñ, duzlar edersıñ gümüş gibi apbacık duravarır garın. Ekgiyi eveli dibekde döveriz, aynı kına ğibi durudu. Tuluğ da yur ısladırdık, yurduk, şora gördük, çilerdik ekgiyi çilerdik çilerdik, ğıpgırmızı duravarır tuluğumuz* [(Bahşış Aşireti) Karalarbahşış / Anamur].

Apbacık duravarır o (Karaisalı / Bozyazı).

3.işleri güçleri yokmuş gibi gereksiz işlerle uğraşmak; bir işi özellikle, özene bezene, her zaman yapmak: *Duravarıllar ataş yakallar*

(Akçakıl Mah. Kocapınar/Silifke) (Tor, 2004: 126). **Duravarıp da henderde deve südü sağılmazdı** (Aşağı Köseleli / Mut).

Televizyunda görüyoruz biz, herif duravarıyor inēn tenini gāşāladıkdan soñura bireybir suyunan barabar yıkıyor [Işıklı (Tozkovan) /Gülнар].

{dur-a var-} yapısı Karaman ve çevresinde de karşımıza çıkmaktadır: *ōle hani gādınnar arasında ilan gelir çıyan gelir, ğurb aa gelir didiKsıra çocuK ğorKmuş duravarmuş* “...kurbağa geliyor dedikçe çocuk korkup durmuş, sürekli korkmuş” (Koraş, 1992: II/243).

2.5. ‘Git-’ Yardımcı Eylemiyle Kullanımı

{-A}lı ulaçlarca nitelenen her ‘git-’ eylemi, yukarıdaki 1.1.3. bölümünde verilen örneklerdeki gibi her zaman somut bir hareket eylemi olarak kullanılmamakta, bir yardımcı eylem gibi de kullanılmaktadır:

Öyle inceliye getmiyiz köy yerinde o ğadar (Demirözü / Gülнар). Bu cümle, “(İşimizi) köy yerinde ince ince yapmayız, titiz davranmayız” anlamında kullanılmaktadır. *Ona emek çeke ğetmem* “Ona emek çekmem” (Sıcakyurt / Bozyazı). *Esgiden bir şoför usda arıya gitmezdi* “...aramazdı”. *Ollarda saat mı arıya gideyn* “Oralarda saat aramaya gidemem, saat arayamam” (Ayvagediği / Mersin). *Herkes geçimine baka ğetmiş* “Herkes geçim derdine düşmüş” (Narince / Bozyazı) ... *ağlıya ğederdik* “ağlardık, ağlamaya başladık” (Çukurabanoz / Anamur).

2.6. ‘Otur-’ Yardımcı Eylemiyle Kullanımı

Batı grubu ağızlarında, {-İp otur-r} yapısının asıl eylemin sürekliliğini, durağanlığını bildirme göreviyle kullanıldığını biliyoruz. Aşağıdaki örneklerde ise ‘otur-’ eylemi, ulaç ekini alan eylemin başladığını bildirmektedir. Bildirilmek istenen ‘otur-’ eylemi değildir. İlk örnekte dikmek için oturmak gerekir; ama cümlenin bütününden çıkardığımız anlam, ‘dik-’ eyleminin başlayıp sürdüğüdür.

(Yorganın pamuğunu) ğatınca dike otururuz (Kayrak / Gülнар).

Anasının gitdiğini anlayınca çocuk ağlıya oturdu “Annesinin gittiğini anlayınca çocuk ağlamaya başladı” (Ayvagediği / Mersin) örneğinde de, ‘otur-’ etkinlik bildirme işlevini yitirmiştir. {-e oturmak} yapısı “-maya başlamak” anlamını vermektedir.

2.7. Ölçünlü Dilde de Geçen Yardımcı Eylemlerle Kullanımı

{-A}lı ulaçlar, yukarıda verilen yardımcı eylemler yanında, ölçünlü dilde geçen yardımcı eylemlerle de kullanılıp ulaçlı birleşik eylemler kurar.

2.7.1. {-A kal-> -A ğal-}

Bu yapı, Mersin ağızlarında da ölçünlü dilde olduğu gibi eklendiği asıl eylemin sürekliliğini bildirir. Bunun yanında kesinlik; bitiş, sona erme ve bol bol ya da tam olma da ifade eder:

Suyun içine dolaldı (< donagaldı < don-a kal-dı). Haçcanın yüzü ney *ğırışalık* (< kırış-a kalı-ık) (Ayvagediği / Mersin).

Yatdı, hor hor uyuyağaldı (Tırtar / Mersin).

Ekin oludu kakılaldı (< kakılagaldı< kakıl-a kal-ır i-di) “Ekin olurdu, dolakalırdı, çok bol olurdu” (Sarıkavak→Kisecik / Çamlıyayla)

Vuruverme miñ ya, hendere dola ğalır (Kizilli Mah. Sarıveli /Mut).

Ġorsun bir ğuz yere, ğopğoyu, daş gibi doñalır (Medrese Mah. Taşoluk / Gülnar).

Özemeler döküle ğalır hendereye (Konur / Gülnar).

Hendere silkdiñ mi, küncü dökül ealır (Eskiyörük / Aydınçık).

Gendi başıma tam gülüne ğalırın, bazı da ıycık gevşer “Kendi başıma tamamen bağlanakalırım, tutulakalırım; bazen de azıcık gevşer” (Güneybahşiş →Narince / Bozyazı).

2.7.2. {-A yaz-}

‘Yaz-’ yardımcı eylemi, ölçünlü dilde olduğu gibi yaklaşıklık bildiren bir yardımcı eylem olarak kullanılmaktadır:

Biziki (sarımsak) yirinde bite yazmış “Bizimki neredeyse filizlenecekmiş” (Karadiken / Tarsus).

2.7.3 {-A bil-}

‘Bil-’ yardımcı eyleminin kullanımı da ölçünlü dilden farksızdır:

Geldi miydi, (doñuzu) vurabilisek (< vur-a bil-ir i-se-k) *vururuz* (Ormançık / Anamur).

2.7.4. {-A dur-}

Bu yapı daha çok emir -istek kipiyle kullanılmakta, sürme yanında başlangıç da ifade etmektedir:

*Benim ğardaşın ğarısı, baña Dürüye abla sen isderseñ bize doğru **gidedur** (< git-e dur) diyor (Ayvagediği / Mersin).*

Mersin ağızlarında ‘dur-’ yardımcı eylemi, ‘başlamak’ anlamıyla da kullanılır. Fakat bu anlamıyla {-A}lı ulačla değil, yönelme durumuna girmiş {-mA}lı mastarla kullanılır.

*Şimdi bunu ğaybidecek, ağlamıya **duracak** (Ayvagediği / Mersin).*

{-A}lı ulač ‘dur-’ yardımcı eylemiyle birlikte “-mA+y+A başla-” anlamında Karaman ağızında geçmektedir:

*Ēarı mıydı hangımızıdı bilmem hamur yuñura **durduk** (Göktepe Kasabası Sarıveliler İlçesi / Karaman) (Türedi, 2002: 10/17).*

*Üfüledi müfüledi yeye **durdu** (Göktepe Kasabası Sarıveliler İlçesi / Karaman) (Türedi, 2002: 12 / 85).*

*Rahmetli gene ora su döke **durdu** (Göktepe Kasabası Sarıveliler İlçesi / Karaman) (Türedi, 2002: 12 / 150).*

2.7.5 {-A gel-}

Bu yapı da ‘çık-’ eylemiyle birlikte ölçünlü dilde olduğu gibi ansızın çıkıp gelmeyi bildirir:

*Hindi hullar höyleyke bir müsafir çıka **ğelir** (Parmakkurdu / Mersin).*

*Onlar orada ğonuşurken İprām **çıkagelir** (Konya) (Öğretici, 1972: 4).*

3. İkilemeler ve Üçlemelerde Kullanımı

Yazı dilinde olduđu gibi, {-A}lı ulačları ikilemelerde de görmekteyiz. İkilemeler yanında {-A}lı ulačlarla üçleme de kurulmaktadır:

Gülay yana yana seni arıyordu “Gülay döne döne seni arıyordu” (Ayvagediği / Mersin).

*Özersin höyle **ede ede** “Yünü şöyle yapa yapa şerit gibi düzeltirsin” (Çavuşlar / Gülnar).*

*Ēarları yara yara yaylaya çıkarız. Gençliđimi baña virseler **döne döne oynarın** bir (Ortaköy / Anamur).*

***Gede gede getmişler, acıkmişla ğuzum** [(Tahtacı Türkmenleri) Meydan Mah. /Mut].*

Karaman ve Denizli yöresinde de {-A}lı ulaçla kurulan, daha çok masal anlatımında görülen üçlemeye de rastlanmıştır: **Gel-e ğel-e ğeldik**, *Tömbülü de Gedemos'da, şeylene Telli'ylene, Gedemos'a Telli'ye şo yeni tallaya mişleyivere ğetmişler* (Kışla Köyü Başyayla İlçesi / Karaman) (Çetin, 1999: L/528).

*O altın çuvalını yüklendi gitdi ya o da Kapıyı yüklenmiş bi yokuşa dikilmişler yokuşa **gede gede gederkene** oğulan Koşmuş* (Çukurbağ Köyü Sarıveliler İlçesi / Karaman) (Türedi, 2002: 3/37)

*Onnadan ävâli **gidü gidü giTmiş** bi goyun sürüsünä gavışmış* (Çivril İlçesi / Denizli) (Korkmaz, 1956: 43/70).

Mersin ağızlarında, ikilemelerde {-A} biçiminden çok, {-I/-U} ulaç eki görülmektedir. Bunun nedeni, {-I /-U} ile {-A} arasında bir görev bölümü olabileceği gibi, ünlüyle biten sözcüklere getirildiğinde, aşağıdaki örneklerle bakıldığında, {-A} ünlü ulacında /y/ koruyucu ünsüzünden dolayı bir daralma düşünülebilir. Aynı zamanda /-n/ ve /-r/ ünsüzleriyle biten sözcüklerle kullanıldığında da, {-A} ulaç ekinde bir daralma söz konusu olabilir.

*Onuñ içine göre demir yapığız, onuñula **dolayı dolayı** atarız.* (Yeniyurt → Hüsametli / Erdemli). **Dolanı dolanı** dutarın, **yalanı yalanı** yutarın (Ayvagediği / Mersin). **Tireyi tireyi** getirdiler (Darısekisi / Mersin). *Samanıñ üsdünden sürüdüler, hõyle saman **tozduru tozduru*** (Tırtar / Mersin). **Sürüyü sürüyü** hu goyakdan çıkarmış (Kumaçukuru / Mut). (Hakim) “*Dóğuşde dedi vurur mudu, govalar midı?” dedi, “**Ğovalayı govalayı** vururdu” dedim* (Ortaköy / Anamur) .

Harezmi Türkçesi, Çağatayca ve Eski Anadolu Türkçesinde amaç bildirmek için kullanılan {-I /-U} ulaç eki, Mersin ağızlarında sadece ikilemelerde ve ulaçlı birleşik eylemlerde görülmektedir.

4. {-A}lı Ulaçların İlgeçlerle Kullanımı

{-A} ulaç ekinin eklendiği eylemi geçici olarak belirteç yapma yanında, “alavere, kese, sapa, kala, geçe; yine, göre...” örneklerinde olduğu gibi, değişik türde kalıcı adlar da türettiği bilinmektedir. Mersin ağızlarında bu ekle kurulan ulaçların da tıpkı kalıcı adlarda olduğu gibi bir ilgece bağlandığını yüksek sesle düşünerek belirtmek isterim. Bu yapının yönelme durumuna girmiş bir ortaç olduğu düşünülebilir (-An+A >

-A $\bar{A}$ > - $\bar{A}$). Bu yapı üzerine ‘dek, kadar’ ilgeçlerinin gelmesi de çok doğaldır. Ancak, Mersin ağızlarındaki {-IncAyA kadar} karşılığı kullanılan {-A dek, -A kadar} yapısı, basit bir ünsüz düşmesi ve ünlü kaynaşmasının bir sonucu gibi görünmemektedir. Eski Türkçede {-gAll} ulaç eki amaç sınırlaması bildirirken, Eski Anadolu Türkçesinde biçim değişikliğiyle birlikte işlev de değiştirmiştir. Ek, {- (y)All} biçimini aldıktan sonra, üzerine çıkma durum ekini alarak ‘berü’ ilgecine bağlanmıştır: *Başa gösterel(i)den berü ol cemâl / Kalan gördüğüm kamu oldu hayâl* (Ferh. XIV.35) (TS VII/19). Ölçünlü dilde de, bu ek çıkma durum ekini almadan doğrudan ‘beri’ ilgecine bağlanabilmektedir: *Siz okulumuza geleli beri elektrik kesintisi olmadı. Öbür mahalleye taşınalı beri bizleri tanımaz oldu* (Gülsevin, 2001: 134). *Lig kurulalı beri Fenerbahçe’ye karşı her zaman bir cephe vardır. Kerbela olayı (680) meydana geleli beri, 1328 yıldır tüm Şia-i Ali kolları özellikle Aleviler, bitmek nedir bilmeyen, acısı dinmeyen bir yası sürdürmektedirler* (www.aleviakademisi.org). *Varlıkla söyleşinin imkânlarını yitireli, eşyayla aramızdaki perde gittikçe kalınlaşalı beri; Mevlana’ nın “ayrılıklardan şikâyet eden neyinden”, Hölderlin’in “Biz o mutlu birliği, kelimenin tek anlamıyla Varlığı kaybetmişizinden beri; bir sivil şair öleli den beri sözlerin prensi haznedar gittiğinden ve hazine biz gibin sarhoşlara kaldığından beri ŞİİRİN YERİ YERDE YOKTUR* (www.dergibi.com/eleştiri/ayrinti.asp?id=21). Ölçünlü dildeki {- (y)All beri} yapısında olduğu gibi, Anadolu ağızlarında da {-A} ulaç ekinin ‘dek’ ve ‘kadar’ ilgeçlerine bağlanabileceği düşünülebilir.

Eski Türkçede {-gInçA}, Eski Anadolu Türkçesinde {-IncA} ulaç ekinin “-IncAyA kadar” anlamı da taşımasına karşın, ölçünlü dilde {-IncA} ulaç eki, üzerine genel kurala aykırı olarak yönelme durum eki getirilerek, ulaç bir ad gibi ilgece bağlanmakta, ekin zaman sınırlama işlevi, “-IncA-y-A kadar, -IncA-y-A dek” biçimiyle açığa çıkarılıp pekiştirilmektedir. Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi Anadolu ağızlarında da {-IncA} ulaç eki üzerine pekiştirme ilgeci ‘ok/ök’ getirilip eklemektedir: (-IncAk < -Inca_ok). Kıbrıs Türk Ağzında {i-ken} ulacı, üzerine çıkma durum eki alabilmektedir: *İnerkandan* (< in-er i-ken-den) “iner inmez” *merdivenlerden doğru yanına geldim* (Gökçeoğlu, 1994:

84). Anadolu’da da {-ArAk} ulaç eki üzerine çıkma durum eki gelebilmektedir: *Köye böyle gelillerdi çal-arak-dan çığır-arak-dan* (Ortaköy / Anamur). *bayram gelereKden de şekerini alır* “bayram yaklaşıncı da şekerini alır” (Koraş, 1992: IX /115). *Bir sene, iki sene duraraKdan, altı ay duraraKdan bitirir gelin alırsız* “Bir iki sene durduktan sonra, altı ay durduktan sonra bitirir gelin alırsız” (Koraş, 1992: XXV/ 5). Trakya ağızında {-A} ulaç eki üzerine yönelme durum ekinin getirildiğini Yrd. Doç. Dr. Mehmet Tulum’dan öğrenmiş bulunmaktayız. Bütün bu örnekler, ulaçlar çekimsizdir kuralını sarsmaktadır. Yukarıda örneklerini gösterdiğimiz, üzerine çıkma durum ekini alan ulaçlardan bir bölümünün de anlam değiştirdiği dikkatleri çekmektedir. Türkçede kural dışı kullanımların sayısı artırılabilir. Dillerdeki birimler, yıllarca işlene işlene biçim ve işlev değiştirebilmekte, yeni görevler kazanabilmektedir. Bir dil biriminin görevi biçim, ses çağrışımlarıyla, örneksemeyle farklı görevdeki bir birime yüklenebilmekte, ya da dilde en az çaba yasası gereği kimi parçaları kullanım dışı bırakılabilmektedir. Mersin ağızlarındaki {-A dek, -A kadar} yapısı da kural dışı kullanımlardan biri olmalıdır.

Saadet Çağatay, Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları III. Gerundifler adlı yazısında, ek bilgi olarak, Uygurcada {-A}, {-U} ekleriyle kurulan ulaçların ilgeçle kullanıldığını belirtmekte, *sözleyü birle* “böyle diyerek” (Gabain Gram.ş 232), *ne muni işidü birle ök* “bunu işitince” (Suv. 621-21) örneklerini vermektedir. Kazan lehçesinde de aynı kullanılışın olduğunu bildirmektedir: *kürü bile aldım* “görür görmez aldım” (1978: 243).

DLT’ten alınan *taş ata* yortalım / Budruç kanın irtelim “Tan yeri atarak/ atınca yürüyelim, budruç kanını isteyelim” (DLT III / 356-1/2) örneğinde, {-A} ulaç eki tek başına {-IncA} işleviyle zaman belirteci kurmuştur. Eski Anadolu Türkçesinde de bu eki aynı işlevle görmekteyiz: *Hikâyeleri aşığa gele* “gelince” *zikrederüz inşâallah* (Leys. Ar. XI. 24) (TS VII / 10). Mersin Ağızlarında {-A} ulaç eki ile belirtilen zamanı sınırlamak, {-IncAyA kadar, -IncAyA dek} anlamını verebilmek için de ‘dek, kadar’ ilgeçlerinden yararlanılmıştır. {-A} ulaç ekinin işlevlerine ilgeçlerle birlikte yeni bir işlev daha eklenmiştir.

Çeşmeden öte ğadar ğaşdım “Çeşmeden ileriye kadar kaçtım” (Tırtar / Mersin). Bu örnek cümlede geçen ‘öte’ sözcüğünde ulaç eki kalıplaşmıştır, öt- eylemi -e ulaç ekiyle kalıcı yön belirteci olmuştur, bu ad da üzerine yönelme durum eki almadan ‘kadar’ ilgecine bağlanmıştır. Aşağıdaki örneklerde de {-A}lı ulaçların yönelme durum eki almadan ‘dek’, ‘deki’, ‘deği’, ‘değin’ ve ‘kadar’ ilgeçlerine bağlandığını düşünmekteyiz. Oluşturulan bu yapıyla da zaman sınırlaması yapılmakta, kurulan öbek, ana cümlenin zaman belirteci olarak kullanılmaktadır:

Asgere gide dek sığır gütdük “Askere gidinceye kadar sığır güttük” (Karadedeli / Silifke).

Yavri böyüye dek yarma yidiririz (Kösbucağı / Erdemli).

Bir yaşar ola dek belerdik “Yaşına yetinceye kadar, bir yaşına gelinceye dek bezlere sarardık” (Eskiyörük / Aydınçık).

Mersin ağızlarında ‘dek’ ilgecinin son sesi /-k/nin de tonlulaşıp sızıcılaştığı, kimi örneklerde yumuşak g’nin, yanındaki /e/ ünlüsünü kalınlaştırdığı görülür:

Elin dola deĝ de ideñ “Elin doluncaya kadar yaparsın” (Kızılgeçit / Silifke).

Altı-yedi çile çöze daĝ (< dek) *dolanırdık* (Cambazlı / Silifke).

Yarı ğırkı çika daĝ (< dek) *yıkardık* (Çatak / Silifke). *Bu gele dâĝ eviñ içini bayā dölekdirdimidi* (Bayındır / Silifke).

Oradan buruya gele deki ter içinde ğaldım (Şahmurlu / Silifke).

Yaylaya çika deĝi peynir yapardık (Karadedeli / Silifke)... *açıla deĝi dururdu* (Kepez / Silifke).

Vara deĝin arkañ cımcılık olur ter (Erçel / Mersin).

Diğer Batı grubu ağızlarında olduğu gibi Mersin ağızlarında da kalın ünlülü sözcüklerde sözcük başı k-> ğ- olur (Ar. *ğadar*> *ğadar*):

Üsdüne bir çarşaf örteriz (ölü) *yuna ğadar* (Tepeköy / Mersin).

Değişik baña gele ğadar öyle iderdik (Karahacılı / Mersin).

O, cülük yetiše ğadar aĝzına ğusar (Aslanköy / Mersin).

O gele ğadar çocukları yidirir içirir (Elvanlı / Erdemli).

Yola ine ğadar onnarıñ (Karadedeli / Silifke).

Gendini çeke ğadar yuĝurusuñ (Burunucu / Silifke).

Mersin yöresinde, /g/ ünsüzünün genellikle iki ünlü arasında sızıcılılaşması olayı çok yoğundur:

İlaç yazdı, öle ğadar ğullansın bunnarı didi (Kuyuluk / Mersin).

Çocuk mucuk ola ğadar çalışırın (Akarca / Mersin).

Dolandırıp gele ğadar (gelin atının) *başını çekeller* (Doğançay / Mersin).

Güneş ğıza ğadar içeller (Civanyaylağı / Mersin).

Bizim dilimizi döndüre ğadar neçe çekiyor (Aslanköy / Mersin).

Eviñe elete ğadar benim heç bi yanıma dokanmayacaksın (Tırtar / Mersin).

O gele ğadar ciğeri, yağı doğradım. Okul açıla ğadar çocuk orda yoldaş oluyor (Karadiken / Tarsus).

Düşe ğadar duracak (Karahıdırlı / Erdemli).

O gele ğadar temelli vakit geçme mi (Kösbucağı / Erdemli).

Bir iki göz ğala ğadar budāyoruz (Persenti Mah. Kapızlı / Silifke).

Eve vara ğadar düşüneyin bakayın (Karadedeli / Silifke).

Ana yola ğavuşa ğadar böyle çıra şavkıylan giderdik (Yenibahçe / Silifke).

(Kar) eriyе ğadar gedemezdik (Cılbayır→Gökbelen / Silifke).

Alışa ğadar içmeyi de olur (Çivi / Mut).

(Çocuğu)Yatırdık evel, biz eñlerden (tarlanın içinden, arasından) *çık-a ğadar ğapğara sinek çokardı, işellerdi, sinek çokardı* (Çavuşlar / Gülnar).

Kemalımı höyle ğocaman ola ğadar emdirdim (Bozağaç / Gülnar).

Ben gele ğadar elli yalak açacaksın dedi (Tozkovan / Gülnar).

Yumuşak g'nin hem kendinden önceki, hem de kendinden sonraki ince ünlüleri kalınlaştırması olayı da Batı grubu ağızlarında olağan bir ses olayıdır:

Benim anam ölä ğadar o fesi geydi (Doğulu → Doğusandal / Erdemli).

Tükená ğadar yiriz (Kösbucağı / Erdemli).

Onu höyle bir tepsiye dizersin, ğaç tane yaparsın ğıyman bitú ğadar (Evrenli / Mersin).

Ĝar düşú ğadar dağda yayılır ğoyun (Çivi / Mut).

Yumuşak g'nin eriyip yok olması sonucu yan yana gelen iki ünlünün kaynaştığı da görülür (-A kadar > -A ğadar > -A_ğadar > -A_adar > -ādar): *Esgiden Gravga'ya varā dar Mut'a baĝlıydı* (Arıkuyu / Gülnar).

Mersin'de kimi yörelerde 'kadar' ilgecinin ilerleyici ünsüz benzeşmesiyle 'kadak', önseste k- > ğ- değişimiyle de 'ğadak' biçimini aldığı görülür (kadar > kaday > ğadak):

kadak (IV) kadar (-Sm.; *Mut-İç.) (DS VIII / 2588) **ğadak** "kadar" (Ayvagediği, Buluklu / Mersin; Kösbucağı /Erdeмли; Ballı / Mut) (Tor, 2004: 154).

Aĝsamādak cıpcılık olur gelá ğadak [(Karakeşli Aşireti) Sıraç /Erdeмли].

Onu temizliyá ğadak yuruz. Ben gelá ğadak goruz (Sıraç / Erdeмли).

Anamıza bakacāz olá ğadak (Akarca / Mersin). *Sütçüye dökdük süt bitá ğadak* (Çivi / Mut)

Ölá ğadak burda da, yayláda da oturuş "oturursun" (Karadiken / Tarsus).

Kimi örneklerde {-A} ulacının uzadığı görülmektedir.* Bu uzamanın nedeni kendisinden sonra gelen sözcüğün ilk sesi yumuşak g'nin ünlü gibi çıkarılışı ya da bu ünsüzün eriyip yok olmasıdır. -A sesindeki uzamanın nedeni, {-A} ulaç ekinin eklendiği eylemde olan bir ses olayı değildir. {-A}lı ulacın 'dek' ilgeciyle kullanıldığında, 'ğadar' ilgecinin önsesinin sızıcılaşmadan kullanıldığında ulacın son sesinin (-A'nın) uzamadığı dikkati çekmektedir. Kimi örneklerde de {-A kadar} yapısından gelen 'dak' ile, 'dek' ilgecinin ekleşip ünlüsünün kalınlaşması sonucunda, iki ayrı ilgecin birbirine karıştığı görülmektedir. Bu durumda ünlü uzunluğu kısalığı, ayırıcı birim olarak kullanılabilir. 'dek' ilgeci kullanıldığında, {-A} ünlü ulaç ekinde uzama beklenmediğine göre, uzunluğun bulunduğu yerde 'kadar' ilgecini aramak gerekecektir. {-A} ünlü ulaç ekindeki uzunluk, 'kadar' ilgecinden gelen 'ğadak' biçiminin kulla-

* Yumuşak g'nin yarı ünlü değerinde bir ünsüz olduğu, sesçizerlerin bu ünsüzü ünlü gibi gösterdiği düşüncesiyle daha önceki örneklerde niçin /ā/ ile değil, /ğ/ ile gösterdiğim tartışma konusu olabilir. Mersin ağızlarında /ğ/nin çok belirgin olarak söylendiği durumlar da var, ünlüleştiği durumlar da. Bu yöre için /ğ/ sesi, incelenmeye muhtaç bir sestir.

nıldığı durumlarda ortaya çıkmaktadır (-A kadar > -A kadek > -A gadek > -A gadek > -aadek > -adek):

Hu merdāndan çıkādak, soluk başğa yirden çıkar oluk (Karadiken / Tarsus).

Dırnāna varādak dūrter “Tırnağına varıncaya kadar sürer” (Ballı / Mut).

O doğurādak gelmeyecek (Akarca / Mersin).

İnsan varādak duruduk (Çavak / Mersin).

Aynı ses olaylarını adlardan sonra gelen ‘kadar’ ilgecinde de görürüz:

Orda güzādak oturuduk (güzādak < güzēadak < güzē gadek < güzē kadek < güz+e kadar) (Akarca / Mersin).

Hep olumlu olan {-A}lı ulaçlar, ilgeçlere bağlandığında da, olumlu yüklemeleri nitelediği kadar olumsuzları da niteler:

Kimse kimseniñ üsdüne varmaz ğırkı çıka ğadar (Çanakçı / Ayaş Kasabası / Erdemli).

Yüzümüñ ğara beresi gide ğadar ğoca tanımadı (Karahacılı / Mersin).

Biz gele ğadar yoyulmaz didi (Aslanköy / Mersin).

(Lohusaya) Üç günü geçe ğadar su içirmezler (Yeniçıktı / Silifke).

{-A} ulaç ekinin ilgeçle kullanımına Karaman ağızında da rastlanmıştır: *Sayti o pilav her gün bişer, o pilav bir havta geçe ğadar* “Zaten o pilav bir hafta geçinceye kadar her gün pişer” [Taşkale (Kızıllar) Kasabası] (Koraş, 1992: XIV / 45). *Onnarı elin ğapısına vermedim yuvadan uçā adar* (Kızıllar Ağıni Köyü) (Koraş, 1992: XII / 10-11).

Sonuç

Mersin ağızlarında, ünlü ulaç eklerinden {-A}nın amaç bildirme işlevi eski Türk lehçelerinde olduğu gibi sürdürülmektedir. Bu ek, Türkçenin her döneminde görüldüğü gibi ulaçlı birleşik eylemlerde, ikilemelerde de kullanılır. Ancak, Mersin ağızlarında ikilemelerde {-A}ya göre, {-I/-U} ulaç eki daha sık geçer. Eski Türk lehçelerinde {-I/-U} eki de amaç bildirme işleviyle kullanılırken, Mersin ağızlarında bu işlevi tamamen {-A} üstlenmiştir. Eski Uygurcada ve Kazan lehçesinde {-A}lı ulaçların ‘birle, bile’ ilgeçleriyle kullanıldığı gibi, Mersin ağızlarında da ‘dek, deği, değin; ğadar’ ilgeçleriyle yoğun olarak kullanıldığı görül-

mektedir. Eski Anadolu Türkçesinden bu yana günümüz Türkiye Türkçesinde görülen {-AlI beri, -Alı-dAn beri} ve ölçünlü dildeki {-IncA-y-A kadar} yapılarında olduğu gibi, Mersin ağızlarında da {-A}lı ulaçlar ‘kadar’ ve ‘dek’ ilgeçlerine bağlanarak zaman belirteçleri kurmaktadır. Mersin ağızlarında, {-A} ulaç ekinin hem eski işlevlerle kullanıldığı, hem de eke anlam açısından ayrınıtı denilebilecek yeni görevler yüklendiği görülmektedir. Bu ek, Mersin ağızlarındaki bütün işlevleriyle Konya, Karaman, Ermenek çevresi ağızlarında da karşımıza çıkmaktadır. Güney-Batı Anadolu Ağızlarında da birkaç örneğe rastlanmıştır. Metin çalışmaları arttıkça, benzeri kullanımlar başka yörelerden de çıkabilecektir.

Kaynakça

- Argunşah, Mustafa (1999), Ünlü Gerundiumunun “-mAĞA” Yerine Kullanılışı, 3. *Uluslar arası Türk Dil Kurultayı* 1996. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 678, 117-125.
- Bayraktar, Esra (2004), *Türkçede Fiilimsiler*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları: 838.
- Caferoğlu, Ahmet (1988), Muğla Ağızı, *TDAY Belleten* 1962, II. Baskı, 107-130.
- Çağatay, Saadet (1978), Eski Osmanlıcada Fiil Müştakları III. Gerundifler (DTCF Dergisi, C.VI, S.5, 1947), *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara: DTCF Yayını.
- Çetin, Fadime (2004), *Kışla Köyü (Başyayla / Karaman) Ağızı*. Mersin: Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Bitirme Tezi.
- Ergin, Muharrem (1980), *Türk Dil Bilgisi*. V. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gökçeoğlu, Mustafa (1994), *Tezler ve Sözler*. Lefkoşa.
- Gülsevin, Gürer (2001), *Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiler*. Afyon: AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C.II, S.2, 125-143.
- Karahan, Leyla (1996), Anadolu Ağızlarında Kullanılan Bazı Zarf-Fiil Ekleri, *Türk Kültürü Araştırmaları (Prof.Dr. Zeynep Korkmaz’a*

- Armağan*), Yıl: XXXII/1-2 1994. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 205-236.
- Koraş, Hikmet (1992), *Karaman ve Yöresi Ağzları (İnceleme-Metinler-Sözlük)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Korkmaz, Zeynep (1973), *Marzubān-nāme Tercümesi (İnceleme-Mersin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Yayınları:219, Malazgirt Zaferinin 900. Yıldönümü Kutlama Serisi. III.
- (1956), *Güney-Batı Anadolu Ağzları (Ses Bilgisi)*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları:114 Türk Dili ve Edebiyatı Serisi: 11.
- Öğretici, Emel (1972), *Konya Ağzı*. İstanbul: İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Basılmamış Mezuniyet Tezi.
- TDK (1996), *Tarama Sözlüğü VII Ekler, II. Baskı*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları.
- Tietze, Andreas (1992), The Old Ottoman Gerund in -u/-ü Expressing Purpose, *Türk Dilleri Araştırmaları 1992*, 69-74.
- Tor, Gülseren (2004), *Mersin Ağzı Sözlüğü*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi.38.
- Türedi, Kerim (2002), *Karaman İli Sarıveliler ve Başyayla İlçeleri (İnceleme-Metin-Sözlük)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Yüce, Nuri (1999), *Gerundien im Turkischen. Eine morphologische und syntaktische Untersuchung*. İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 23.